

معماری مساجد و نقش آن در بهداشت جسمی و روانی انسان^۱

چکیده

این مقاله با اشاره به اهمیت ویژه مراکز عبادی در ادیان الهی، انتخاب معماری صحیح را زمینه ساز نیل به اهداف مقدس معابد و مساجد معرفی نموده است؛ نگارنده در بخش نخست، برخی از دستورات بهداشتی اسلام در خصوص مساجد همچون نظافت و آراستگی و نهی از تولید صداهای بلند و آزاردهنده را مطرح ساخته است و در بخش دوم برخی از مصادیق رعایت سلامتی در معماری مسجد همچون برخورداری از نور و تهویه مناسب، رنگ آمیزی شاداب و رعایت بهداشت روانی را مورد توجه قرار داده است.

اشاره

از دیدگاه ادیان الهی، عبادت و اظهار بندگی و خضوع در برابر آفریدگار هستی اهمیت ویژه‌ای دارد و براین اساس، مکان عبادت از جایگاه والایی برخوردار است. در مکتب اسلام، به مسجد به عنوان «بیت‌الله» و مرکز عبادت و نیایش عبادالله توجه و عنایت خاصی شده است، چنان که از زمان تأسیس نخستین مسجد در زمان حیات پربرکت نبی اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلمتا دوران کنونی، علی‌رغم فراز و نشیب‌هایی که مسلمین در طول تاریخ داشته‌اند مساجد همواره مورد توجه مسلمانان بوده است. معماری مساجد نمودهایی از این توجه را به‌خوبی آشکار می‌سازد. معماری می‌تواند زمینه‌ساز و تسهیل‌کننده نیل به اهداف مقدس و انسان‌ساز در مکان‌های عبادی باشد. با استفاده از متون اسلامی می‌توان استنتاج نمود که چنانچه مساجد با استمداد از دیدگاه‌های اسلام طراحی و ساخته و استفاده شود، دستیابی به سلامت جسمی و روانی مورد نظر مکتب اسلام نیز تسهیل خواهد شد. در واقع بهره‌گیری از دستورهای جامع‌نگر و انسان‌ساز اسلام زمینه‌ساز اعتلای نقش مساجد در تأمین سلامت جسم و روح انسان‌هاست. این مقاله، پس از نگاهی کوتاه به آیات و روایات مرتبط با مسأله، بعضی از مصادیق عینی رعایت بهداشت جسمی و روانی را در مساجد گوش زد می‌کند.

فصل اول - برخی از دستورهای بهداشتی اسلام در خصوص مساجد

مبحث اول - نظافت و پاکیزگی مساجد

در متون اسلامی علاوه بر دستورهایی که در باره عمران مساجد آمده، توصیه‌های بسیاری به نظافت و پاکیزگی مساجد شده است که ذیلاً برخی از آنها ذکر می‌شود:

- دستور تطهیر خانه خدا به حضرت ابراهیم علیه‌السلام:

«طَهِّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعَ السُّجُودَ»^۱

- امام صادق علیه‌السلام از حضرت رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم روایت فرمود:

«هر که مسجدی را نظافت کند، حق تعالی ثواب آزاد کردن یک بنده را برای او بنویسد و اگر کسی به اندازه دارویی که در چشم می‌ریزند از مسجد خاک‌روبه بردارد، خداوند دو بهره عظیم از رحمت به او کرامت فرماید»^۲.

۱. بقره / ۱۲۵.

۲. مجلسی، محمدباقر، عین‌الحیوة، مؤسسه مطبوعاتی امیرکبیر: ص ۲۷۷ - ۲۷۵؛ ۵۷۴ - ۵۷۳.

- از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم نقل شده است: کفش خود را (جهت حفظ پاکیزگی مسجد) نزدیک در مسجد، در مکان مشخصی محفوظ دارید.

در کتب فقهی نیز احکامی مبسوط در باره طهارت مساجد آمده است.^{۱ و ۲}

مبحث دوم - نظافت و بهداشت بدن و پوشاک نمازگزار

خداوند در قرآن کریم ضمن بیان خصوصیات مسجد قبا می فرماید:

«... فیه رجال یحبون ان یتطهروا...»^۳

«در آن مسجد کسانی هستند که دوست دارند از آلودگی ها و ناپاکی ها (ظاهری و باطنی، جسمی و روحی) پاک شوند...»^۴

احادیثی بسیار در فضیلت ورود با طهارت به مسجد وارد شده است از جمله:

امام صادق علیه السلام فرمود:

«لا تدخل المساجد الا بالطهاره».

«داخل مسجد نشوید مگر با طهارت».

امام صادق علیه السلام فرمود:

«علیکم باتیان المساجد، فانها بیوت الله فی الارض و من اتاها متطهرا طهره الله من ذنوبه و کتب من زواره...».

«بر شما باد رفتن به مساجد، به درستی که مساجد خانه های خدا در روی زمین هستند و هر که با طهارت به مسجد رود خداوند او را از گناهانش پاک گرداند و او را از زوار خودش محسوب دارد».^{۵ و ۶}

هم چنین توصیه شده است نمازگزار قبل ورود به مسجد، ته کفش خود را بررسی کند تا کثیف و آلوده نباشد.

در مورد لباس نمازگزار نیز احکام فقهی متعددی بیان شده، به نحوی که پاک بودن لباس نمازگزار و آلوده نبودن به نجاساتی چون خون، ادرار و مردار از جمله شرایط آن است.

۱. امام خمینی قدس سره، رساله توضیح المسائل، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۴، مسائل شماره ۷۹۸ الی ۸۶۵.

۲. رزاقی، ابوالقاسم، مسجد پایگاه توحید و تقوی، انتشارات حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲.

۳. توبه / ۱۰۸.

۴. رزاقی، ابوالقاسم، مسجد پایگاه توحید و تقوی، انتشارات حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲.

۵. رزاقی، ابوالقاسم، مسجد پایگاه توحید و تقوی، انتشارات حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲.

۶. ری شهری، محمد، میزان الحکمه، المجلد الرابع، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۳۶۲: ص ۳۹۰ - ۴۰۰.

همچنین استحباب پوشیدن لباس سفید و پاکیزه ترین لباس ها و کراهت پوشیدن لباس سیاه و چرک و مسائلی دیگر در کتب فقهی بیان شده است.^۱

بدیهی است طهارت و پاکی جسم مرحله ابتدایی و مقدماتی طهارت روح است لذا انسان مسلمان باید از مرحله طهارت جسم گذر کند تا به طهارت روح دست یابد. مسجد مکان افراد پاک و مطهر از لحاظ جسم و روح است، چنان که در آیه ۲۸ سوره توبه، مشرکان ناپاک محسوب شده اند و حق ورود به مسجد الحرام از آنان سلب شده است.^۳

امام خمینی قدس سره در باره اولویت تطهیر روح بر جسم پس از بیان آیه شریفه: «رجال یحبون ان یتطهروا واللّه یحب المطهرین» می نویسد:

«و سالک روشن ضمیر از دستور شرع مقدس به تطهیر ظاهر در حال نماز متفطن می گردد که نجاست باطن و آلودگی جان به مراتب بیشتر و شدیدتر از نجاست و آلودگی ظاهر تن است که به فرموده عارف رومی:

این نجاست ظاهر، از آبی رود

و آن نجاست باطن، افزون می شود

این نجاست بویش آید بیست گام

و آن نجاست بویش از ری تا به شام

بلکه بویش آسمان ها بر رود

بر دماغ حور و رضوان به شود

پس اعتنا به تطهیر دل و جان بیش از تطهیر تن و لباس کند...»^۴

۳. آراستگی هنگام ورود به مساجد: در آیه ۳۱ سوره اعراف به مسلمانان توصیه شده است که در مساجد همراه با زینت حضور یابند:

«خذوا زینتکم عند کل مسجد».

«در رفتن به مساجد زینت های خود را بردارید».

در متون اسلامی به حضور انسان به نحو مناسب در مساجد توصیه شده، چنان که استفاده از عطر و گلاب و امثالهم سفارش شده است.^۱

۱. امام خمینی قدس سره، رساله توضیح المسائل، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۴: مسائل شماره ۷۹۸ الی ۸۶۵.

۲. نجفی، گودرز، رازنمایش، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷: ص ۷۰ - ۸۱.

۳. رزاقی، ابوالقاسم، مسجد پایگاه توحید و تقوی، انتشارات حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲.

۴. امام خمینی قدس سره، پرواز در ملکوت اسرار الصلوة، انتشارات نهضت زنان مسلمان، ۱۳۵۹: ج ۱، ص ۱۲۸.

برخی اظهار داشته‌اند که منظور آیه تنها آرایش ظاهری نیست؛ بل آراستگی معنوی را هم شامل می‌شود.^۲ علاوه بر این، به خوشبو کردن مساجد نیز توصیه شده است.^۳

۴. نهی از انداختن آب دهان در مساجد: از جمله اعمالی که انجام دادن آن‌ها در مسجد مکروه شمرده شده، انداختن آب دهان و بینی و خلط سینه در مسجد است.^۴

بدیهی است که این مسأله، در پیشگیری از انتقال آلودگی‌های ناشی از عوامل عفونی نقشی مهم خواهد داشت.

۵. نهی از تولید سر و صداها و بلند و آزار دهنده در مساجد: امروزه در جهان مسأله آلودگی صوتی و عوارض آن بر انسان از جمله مسائل شایان توجه است.^۵ در متون اسلامی، برای حفظ حرمت و جایگاه والای مساجد، بانگ و آواز بلند در مساجد ناپسند شمرده شده است.

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله در پاسخ به پرسش «ابوذر» مبنی بر این که چگونه مساجد خدا آباد می‌شود؟ فرمودند: «با بلند نکردن صدا، به کارهای باطل مشغول نشدن، در مسجد خرید و فروش نکردن و ترک کارهای لغو در آن».^۶ این‌ها تنها گوشه‌ای از تعالیم اسلام بود. این گونه موارد، نشان دهنده آن است که اسلام برای حفظ حریم مساجد از جنبه‌های گوناگون، از جمله رعایت مسائل بهداشتی اهمیت زیادی قایل است و بر این اساس باید در معماری مساجد به سلامت جسم و روح انسان توجه کامل شود.

فصل دوم - برخی از مصادیق رعایت سلامتی در معماری مسجد

به نظر می‌رسد در معماری مساجد باید به موارد زیر توجه شود تا زمینه سلامت جسمی و روانی انسان فراهم شود:

مبحث اول - طراحی مکان‌های مناسب برای انجام دادن مقدمات نماز

-
۱. امام خمینی قدس سره، رساله توضیح المسائل، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۴: مسائل شماره ۷۹۸ الی ۸۶۵.
 ۲. صبورا و بادی، احمد، آئین بهزیستی/اسلام، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۷: ج ۱، صص ۶۹، ۱۲۷ - ۱۲۵، ۱۳۱.
 ۳. رزاقی، ابوالقاسم، مسجد پایگاه توحید و تقوی، انتشارات حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲.
 ۴. رزاقی، ابوالقاسم، مسجد پایگاه توحید و تقوی، انتشارات حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲.
 ۵. ربانی، محمد، نگرشی بر صدا و آن بر انسان با استفاده از متون دینی، فصلنامه علمی، آموزشی، تخصصی و تحقیق شنوایی شناسی، شماره ۱۱ و ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۷۸.
 ۶. رزاقی، ابوالقاسم، مسجد پایگاه توحید و تقوی، انتشارات حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲.
 ۷. ری شهری، محمد، میزان الحکمه، المجلد الرابع، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۳۶۲: صص ۳۹۰ - ۴۰۰.

در متون اسلامی توصیه شده است که افراد با طهارت به مساجد وارد شوند. براین اساس ضرورت دارد مکان های بهداشتی مناسب برای انجام دادن مقدمات نماز در نظر گرفته شود. ایجاد اماکن مناسب برای تخلی (مستراح)، وضو، استنشاق و مضمضه برای حفظ طهارت روحی و جسمی نمازگزاران ضرورت دارد.

با بهره گیری از اسلوب های صحیح معماری این گونه اماکن، می توان بنای مسجد را به نحوی طراحی نمود که ضمن کارآمدی مناسب و رفع نیازهای متداول نمازگزاران، از زیبایی، سادگی و وضعیت بهداشتی مناسب برخوردار باشد و از اسراف، تجملات بیهوده و به هدر رفتن سرمایه های ملی اجتناب شود.

به عنوان مثال، چنان که بعداً نیز اشاره خواهد شد باید ساختار و طراحی سرویس های بهداشتی به صورتی باشد که امکان انتقال آلودگی های عفونی به حداقل برسد و به علاوه در مصرف آب صرفه جویی شود.

مبحث دوم - برخورداری از امکان نظافت و طهارت به نحو شایسته

با عنایت به لزوم پاکیزگی مساجد، معماری ساختمان آن باید به گونه ای باشد که امکان تمیز کردن، نظافت و طهارت به سهولت فراهم باشد.

مصالح ساختمانی مساجد در محل هایی که در معرض شستشو و نظافت است باید از مقاومت و استحکام لازم برخوردار باشد و حتی در مقابل ترکیبات شیمیایی که برای ضد عفونی کردن استعمال می شوند مقاوم باشد.

مبحث سوم - برخورداری از نور و تهویه مناسب

نور و تهویه مناسب بر سلامت جسم و نشاط روحی انسان تأثیر دارد لذا در معماری مساجد باید به این دو نکته توجه شود.

گفتار اول - برخورداری از نور مناسب

در مورد روشنایی مساجد احادیثی بسیار وارد شده است، از جمله: از نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله روایت شده است:

«هر که در مسجدی از مساجد خدا چراغی برافروزد تا زمانی که روشنایی چراغ در آن مسجد باشد پیوسته ملائکه و حاملان عرش برای او استغفار کنند».^{۲۱}

مهم ترین منبع نور، آفتاب است. ضرب المثلی ایتالیایی می گوید:

«آنجا که آفتاب داخل می شود پزشک وارد می گردد».

۱. رزاقی، ابوالقاسم، مسجد پایگاه توحید و تقوی، انتشارات حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲.

۲. مجلسی، محمدباقر، عین الحیوة، مؤسسه مطبوعاتی امیرکبیر: ص ۲۷۷ - ۲۷۵، ۵۷۴ - ۵۷۳.

نور جان بخش آفتاب در سلامت انسان تأثیری مهم دارد . انوار آفتاب از عوامل مهم نابودکننده ویروس های عفونت زاست. پرتوهای آفتاب تعداد گلبول های سفید سطحی بدن را افزایش می دهد و در بهبود دردهای مفصلی و استخوانی مؤثر است.^۱

لذا بهتر است در معماری مساجد با رعایت نکات زیر امکان بهره برداری مناسب از نور خورشید فراهم گردد:
- با طراحی صحیح ساختمان و با تعبیه پنجره های بزرگ در دیوار مساجد می توان از نور آفتاب در طول روز برای مدتی طولانی بهره گرفت.

- در مورد تدارک نور مناسب برای شب ها نیز طراحی شایسته به عمل آید تا نور از بالای سر بتابد؛ زیرا تغییرات ناگهانی در شدت نور موجب جمع شدن و اتساع پی درپی مردمک می شود.
- درخشندگی شدید چشمه نور بر اثر طولانی شدن مدت تطابق، سبب خستگی پی ها و عضلات چشم می گردد . بنابراین چشمه نور مصنوعی باید دارای شدت کافی و ثابت باشد.

- روشنایی غیرمستقیم و نامرئی برای چشم مناسب تر است. بعد از نور غیرمستقیم، وسیله جانشین مناسب منبع نور ثابت است که به وسیله شیشه مات پوشیده شده باشد.^۲

- روشنایی باید در حد معقول باشد؛ زیرا چنانچه شدت نور از حد معینی فراتر باشد چشم افراد خیره و خسته می شود.^۳ نور کم هم سبب خستگی چشم ها می شود.^۴ جداول ویژه ای برای تعیین مقدار نور مکان های گوناگون وجود دارد.

- در انتخاب منبع نوری مناسب باید با بهره گیری از نظریات کارشناسان متعهد و با توجه به توان، مصالح ملی و شرایط اقلیمی عمل نمود.

گفتار دوم - تهویه مناسب

استفاده از هوای پاکیزه توأم با روشنایی و حرارت مناسب آثار و فوایدی بسیار در سلامت و تندرستی دارد. هوای اطراف به واسطه حرارت، حرکت یا سکون، فشار، رطوبت و حتی بوی خوب، بر اعضای حسی و عصبی پوست بدن اثر می گذارد و در تنظیم حرارت، دم زدن، گردش خون و امثالهم اهمیت زیادی دارد. هوای تمیز و تازه

۱. مولوی، محمدعلی و ثمر - گیتی، بهد/شت همگانی، انتشارات چهر، چاپ دوم، ۱۳۶۲.

۲. مولوی، محمدعلی و ثمر - گیتی، بهد/شت همگانی، انتشارات چهر، چاپ دوم، ۱۳۶۲.

۳. مرتضوی، ناهی، نور و روشنایی مناسب در کتابخانه ها، فصلنامه کتاب، بهار ۱۳۷۴: ص ۴۳ - ۳۴.

۴. مولوی، محمدعلی و ثمر - گیتی، بهد/شت همگانی، انتشارات چهر، چاپ دوم، ۱۳۶۲.

سبب تحریک قوای فکری و نیز تحریک گردش خون در مویرگ‌ها می‌شود و در نتیجه تهویه در شش‌ها بهتر انجام می‌گیرد.^۱ بر عکس، هوای نامطبوع موجب احساس ناراحتی، گرفتگی و مریضی می‌شود. هوای محل تجمع افراد دائماً به واسطه تنفس، تبخیر عرق، تصاعد گازهای حاصل از سوخت و غیره فاسد می‌شود. لذا به تناسب حجم هوا باید منافذی برای دخول هوای تازه و تمیز وجود داشته باشد تا بتوان هرچه بیشتر هوای داخلی آن را تجدید کرد.^۲ و تهویه بهداشتی را فراهم نمود. تهویه بهداشتی عبارت است از فراهم کردن هوای خوب و عاری از میکروب، گازهای سمی، گرد و غبار و دارای درجه حرارت، رطوبت، فشار و حرکت مناسب. در معماری مساجد باید به تدارک تهویه مناسب، به ویژه بهره‌مندی از هوای پاکیزه طبیعی اهتمام داشت و از ایجاد فضاهای محبوس و محروم از هوای تازه اجتناب نمود. استفاده از پنجره‌های مناسب می‌تواند نور و هوای تازه را به ارمغان آورد.

مبحث چهارم - کاهش امکان سرایت بیماری‌های عفونی

در معماری مساجد باید مسائل پیش‌گیری‌کننده از سرایت بیماری‌های عفونی نیز مدنظر قرار گیرد چرا که مساجد محل تجمع افراد با سنین متفاوت است و امکان سرایت بیماری‌های عفونی به طور بالقوه وجود دارد. برای کاهش سرایت بیماری‌های عفونی می‌توان راه‌های زیر را مدنظر قرار داد:

- به نقش نور خورشید در کاهش انتقال ویروس‌های عفونت‌زا توجه شود.
- با توجه به این که در بروز برخی بیماری‌ها به ویژه بیماری‌های تنفسی، تراکم جمعیت و فقدان تهویه مناسب نقش شایان توجهی دارد. لذا ایجاد ساختمان به نحوی که از تهویه مناسب برخوردار باشد در کاهش سرایت بیماری‌های عفونی نقش به سزایی دارد.
- ساختمان مسجد به ویژه کف ساختمان و نیز وضوخانه و سرویس بهداشتی باید از مواد و مصالحی ساخته شود که در برابر مواد ضد عفونی‌کننده مقاوم باشد.
- ساختمان مسجد باید در محل و به شکلی باشد که در معرض کوران هوا نباشد.
- مساجد باید از آب بهداشتی و سالم بهره‌مند باشند.
- مساجد باید از سیستم فاضلاب و دفع مواد زاید به صورت بهداشتی برخوردار باشند.
- در وضوخانه مساجد امکان بهره‌گیری از مواد صابونی به ویژه صابون مایع به سهولت فراهم باشد.

۱. مولوی، محمدعلی و ثمر - گیتی، بهد/شت همگانی، انتشارات چهر، چاپ دوم، ۱۳۶۲.

۲. مولوی، محمدعلی و ثمر - گیتی، بهد/شت همگانی، انتشارات چهر، چاپ دوم، ۱۳۶۲.

- برای جلوگیری از نفوذ حشرات و حیوانات موذی و منتقل کننده بیماری های عفونی، پنجره ها از توری سیمی برخوردار و دیواره ها فاقد منافذ و محل های نفوذ حیوانات و حشرات باشد و به راحتی تمیز شود.^۱

مبحث پنجم - تدارک محل تغذیه و پذیرایی

هرچند اساسا مسجد از اماکن عبادی است، در مواردی اقتضا دارد که از نمازگزاران پذیرایی شود. لذا برای حفظ اصول بهداشتی و نیز حرمت مساجد باید فضاهای مناسبی به تدارک امورپذیرایی اختصاص یابد و در آن فضاها شرایط بهداشتی مورد لزوم مراعات گردد، از جمله شستشوی پذیر بپوشیدن کف و دیواره ها (مثلاً کاشی کردن دیواره ها)، آفتابگیر بودن، داشتن هواکش، وجود لوله کشی آب سرد و گرم، داشتن انبار مواد غذایی مناسب، داشتن سکو و میز مناسب.^۲

مبحث ششم - رعایت بهداشت روانی و پرهیز از ایجاد تنش

محیط زندگی و فضایی که انسان در آن اوقات خود را می گذراند بر روح و روان تأثیر می گذارد. به عبارت دیگر، وضعیت فیزیکی محیط، بر جسم و روان آدمی که روان او را نیز تحت تأثیر می گذارد. درخصوص معماری مساجد، به منظور ایجاد فضایی مناسب که به آرامش روانی او کمک نماید باید نکات زیر را مدنظر قرار داد:

گفتار اول - استفاده از رنگ های آرام بخش

امروزه روان شناسان به تأثیر فراوان رنگ ها بر روی روان انسان پی برده اند، لذا در مورد آن تحقیقات بسیاری انجام داده اند. در قرآن و فرهنگ غنی اسلامی نیز به این مسئله عنایت شده، چنان که داستان قربانی کردن گاو بنی اسرائیل، به رنگ زرد اشاره شده و می فرماید:

«تسر الناظرین».^۳

«این رنگ بینندگان را شاد می کند».^۴

در معماری ادوار اسلامی، غالبا رنگ هایی استفاده شده است که آثار محرک و مخرب بر اعصاب ندارد بلکه اثر تسکین دهنده و آرام بخش است، رنگ آبی از جمله آن ها است. در واقع آدمی در مواجهه با این گونه رنگ ها

۱. صادقی حسن آبادی، علی، کلیات بهداشت عمومی، چاپ هفتم، ۱۳۷۵، انتشارات دانشگاه علوم پزشکی شیراز با همکاری انتشارات کوشا مهر: ص ۴۸، ۷۹-۷۸، ۸۱-۸۰.

۲. مولوی، محمدعلی و ثمر - گیتی، بهداشت همگانی، انتشارات چهر، چاپ دوم، ۱۳۶۲.

۳. بینندگان را شادی بخشد.. بقره / ۶۹.

۴. خرمشاهی، بهاء الدین، روان شناسی رنگ در قرآن، روزنامه جوان، شماره ۶۱، ۱۳۸۷/۲/۲۸.

احساس آرامش خاص می کند، تماس مداوم با این رنگ‌ها حتی اگر در سطح وسیعی نیز باشد ایجاد خستگی یا آثار سوء دیگر نمی کند.^۱

در معماری مساجد باید این شیوه حسنه هم چنان مورد توجه باشد و با بهره گیری از روان شناسی رنگ ها، تعمیق و گسترش یابد.

گفتار دوم - هم خوانی با طبیعت

جهان طبیعت جلوه جمال الهی و نمود قدرت و حکمت یزدانی است. این نمودهای طبیعی و جلوه های آفرینش در تعبیرات قرآنی نشانه ها و آیات الهی هستند. علاوه بر فواید گوناگون مادی که از قبل محیط زیست و جلوه های طبیعت عاید انسان می شود، مناظر زیبا، اصوات موزون و نغمه های طرب انگیز موجود در طبیعت برای انسان نشاط روحی ایجاد می کند.^۲ بر این اساس، در معماری مساجد باید به هماهنگی با طبیعت توجه شود و حتی المقدور از ایجاد ساختمان های ناهمگون با بستر طبیعی خودداری شود. حفظ پوشش سبز علاوه بر زیبایی، در ایجاد هوای معتدل در منطقه نیز مؤثر خواهد بود.

گفتار سوم - رعایت شرایط اقلیمی و جغرافیایی

انسان برای بهره برداری مناسب از محیط طبیعی و زیستگاه خود نیازمند بهره گیری از دانش جغرافیاست تا بتواند به کمک آن، به شناخت صحیح شرایط زندگی دست یابد و پس از شناخت از آنها بهره گیرد.^۳ آگاهی از شرایط جوی و اوضاع اقلیمی و وضعیت آب و هوا برای ایجاد بناهای مفید و پایدار ضرورت دارد. لذا در معماری مساجد باید تنوع شرایط اقلیمی و جغرافیایی و انطباق بنا با آن مدنظر باشد تا در معرض تخریب و عوارض ناشی از ناسازگاری با وضعیت اقلیمی و جغرافیایی کمتر واقع شوند و به طور شایسته تری استفاده شوند. در این زمینه، موارد دیگری چون شرایط مناسب از لحاظ صوتی هم مطرح است که قبلاً اشاره شد. یادآور می شود این مبحث، نه تنها در تعارض با تأثیرات عظیم عبادت در ایجاد آرامش روانی و اطمینان برای انسان نیست؛ بلکه به نوعی مکمل آن است.

مبحث هفتم - رعایت فضای فیزیکی و زیستی جداگانه برای خانم ها و آقایان

۱. صبور اردوبادی، احمد، آئین بهزیستی/اسلام، خودآرایی، رنگ پوشاک دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۷: ج ۲، ص ۵۴-۳۴.

۲. ربانی، محمد، بهره گیری شایسته از محیط زیست با الهام از تعالیم اسلامی، مجموعه مقالات همایش اسلام و محیط زیست، آذر ۱۳۷۸، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست: ص ۲۴۵-۲۲۸.

۳. ربانی، محمد، بهره گیری شایسته از دانش جغرافیا با الهام از تعالیم اسلام، دهمین کنگره جغرافیای ایران، دانشگاه امام حسین، مهر ۱۳۷۸.

با توجه به حضور گسترده خانم‌ها در مساجد، در معماری باید فضاهای مناسبی برای خانم‌ها در نظر گرفته شود تا ضمن رعایت حدود و حریم شرعی، از رفاه و آسودگی نسبی برخوردار باشند. ایجاد فضای مناسب برای امور عبادی و نیز رفع دیگر نیازهای ضروری زنان باید لحاظ شود.

مبحث هشتم - توجه به نیازهای بهداشتی و خدماتی مساجد خاص

رفع نیازهای نمازگزاران در مورد برخی مساجد مانند مسجد جامع شهر، محل برگزاری نماز جمعه و مساجد بین راه توجه بیشتری می‌طلبد. ایجاد سرویس های بهداشتی متناسب با نیاز (دستشویی و توالت های بهداشتی و ایجاد دوش های عمومی)، وجود محل های مخصوص برای نگهداری، استراحت یا بازی اطفال، و استفاده از مساجد در غیر اوقات نماز برای امور فرهنگی و آموزشی متناسب با شؤون مساجد، هم‌چنان که از صدر اسلام در مورد مساجد بزرگ معمول بوده است.^۱ از جمله این موارد است.

نتیجه گیری

آنچه به اجمال در این مقاله مطرح شد نشانگر آن است که در باره نقش معماری مساجد در بهداشت جسمی و روحی انسان، زمینه‌های بسیاری برای تحقیق و عمل مطرح است و استمداد از احکام الهی و بهره‌گیری از متون دینی در این زمینه بسیار راهگشاست. امید است این مختصر برای علاقه‌مندان مفید و در ایجاد انگیزه برای تلاش های تحقیقی و کاربردی گسترده مؤثر باشد. ان شاء الله

۱. ری شهری، محمد، میزان الحکمه، المجلد الرابع، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۳۶۲: ص ۳۹۰ - ۴۰۰.

۲. امید یانی، سید حسین، نقش موقوفات ایران اسلامی در توسعه علم و دانش، روزنامه اطلاعات، مؤرخه ۱۴ و ۱۵ تیر ۱۳۷۶.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. امام خمینی قدس سره، پرواز در ملکوت اسرار الصلوة، انتشارات نهضت زنان مسلمان، ۱۳۵۹: ج ۱؛
۳. امام خمینی قدس سره، رساله توضیح المسائل، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۴، مسائل شماره ۷۹۸ الی ۸۶۵.
۴. امید یانی، سید حسین، نقش موقوفات ایران اسلامی در توسعه علم و دانش، روزنامه اطلاعات، ۱۴ و ۱۵ تیر ۱۳۷۶
۵. خرمشاهی، بهاء الدین، روان شناسی رنگ در قرآن، روزنامه جوان، شماره ۶۱، ۱۳۸۷/۲/۲۸.
۶. ربانی، محمد، بهره گیری شایسته از دانش جغرافیا با الهام از تعالیم اسلام، دهمین کنگره جغرافیای ایران، دانشگاه امام حسین، مهر ۱۳۷۸.
۷. ربانی، محمد، بهره گیری شایسته از محیط زیست با الهام از تعالیم اسلامی، مجموعه مقالات همایش اسلام و محیط زیست، آذر ۱۳۷۸، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.
۸. ربانی، محمد، نگرشی بر صدا و آن بر انسان با استفاده از متون دینی، فصلنامه علمی، آموزشی، تخصصی و تحقیق شنوایی شناسی، شماره ۱۱ و ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۷۸.
۹. رزاقی، ابوالقاسم، مسجد پایگاه توحید و تقوی، انتشارات حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲.
۱۰. ری شهری، محمد، میزان الحکمه، المجلد الرابع، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۳۶۲
۱۱. صادقی حسن آبادی، علی، کلیات بهداشت عمومی، چاپ هفتم، ۱۳۷۵، انتشارات دانشگاه علوم پزشکی شیراز با همکاری انتشارات کوشا مهر
۱۲. صبور اردوبادی، احمد، آئین بهزیستی اسلام، خود آرایی، رنگ پوشاک دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۷: ج ۲
۱۳. صبور اردوبادی، احمد، آئین بهزیستی اسلام، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۷: ج ۱
۱۴. مجلسی، محمد باقر، عین الحیوه، مؤسسه مطبوعاتی امیر کبیر
۱۵. مرتضوی، ناهی، نور و روشنایی مناسب در کتابخانه ها، فصلنامه کتاب، بهار ۱۳۷۴
۱۶. مولوی، محمد علی و ثمر - گیتی، بهداشت همگانی، انتشارات چهر، چاپ دوم، ۱۳۶۲.
۱۷. نجفی، گودرز، راز نیایش، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷

منبع: دفتر مطالعات و پژوهشهای مرکز رسیدگی به امور مساجد